

Stadhuis 's Hertogenbosch, Markt 1

Werkstuk Typologie Bouwkunst Dr L. Bosman

VAN: RONALD VAN DER VLIES, STUDENT NR

PIETER C. VIS, STUDENTNR 3067785

DATUM: 11-7-2008

1. INLEIDING

Dit werkstuk beschrijft het stadhuis van 's Hertogenbosch. De keuze van dit stadhuis was ingegeven door een criterium met betrekking tot de bouwhistorie, de oorsprong van het gebouw moest minstens in de zeventiende eeuw of eerder liggen. Voorts moest een relatief goede bereikbaarheid een rol spelen om de reistijden van beide auteurs te minimaliseren.

Dat de complexiteit van de bouw een belangrijke uitdaging zou vormen in de uitwerking van het werkstuk was ten tijde van de selectie nog niet bekend, maar maakte de analyse interessant.

Het werkstuk behandelt het stadhuis in de volgende paragrafen:

2. Beschrijving van het gebouw
3. Korte bouwhistorie van het stadhuis
4. Functies vroeger en nu
5. Hoe is het gebouw georganiseerd
6. Overwegingen omtrent de locatie
7. Opmerkingen tot slot

Het maximum aantal woorden dient beperkt te worden tot 1600 en dwong tot ernstige coupures van de oorspronkelijke tekst. Schrijvers betreuren dit, maar leggen zich neer bij deze begrijpelijke didactische beperking.

2. BESCHRIJVING VAN HET GEBOUW

Het stadhuis bestaat uit een drietal middeleeuwse gebouwen en enkele huizen aan de achterplaats, welke door een galerij aan het hoofdgebouw zijn verbonden. Het complex wordt aan de zuidzijde afgesloten met een moderne vleugel. Het geheel is verborgen achter een classicistische gevel aan de marktzijde, maar aan de zuidzijde via de straat met de toepasselijke naam "Achter het stadhuis" kan men eveneens het stadhuis betreden. Boven de begane grond zijn twee verdiepingen en een zolderverdieping.

Figuur 1 Voorgevel stadhuis

De voorgevel heeft een middenrisaliet, bestaande uit vier pilasters met Ionische kapitelen, welke een tweetal verdiepingen beslaan. De fronton vormt de bovenkant van deze kolossale orde. De ramen van de onderste twee verdiepingen zijn gelijkvormig en bestaan uit een kleiner bovenraam en een groot rechthoekig onderraam. De ramen van de bovenste verdieping zijn vierkant. De kroonlijst bevat een houten ruiterspel dat eens in het uur in beweging komt.

Het bordes aan de voorzijde heeft twee trappen, via welke de centrale hal betreden kan worden. Deze hal bevindt zich dus boven het niveau van de markt. De zeskantige toren met lantaarn en uivormige spits compleet het geheel.

3. KORTE BOUWHISTORIE STADHUIS

Het Bossche middeleeuwse stadhuis dateert uit de tweede helft van de veertiende eeuw; het stadsbestuur koopt in 1366 “het huis van Lysscap”. Rond 1372 is op deze plaats het zogenaamde Heerenhuis tot stand gekomen.¹ In 1481 wordt ter linkerzijde het huis “de Gaffel” gekocht en tot “Gaffelen- en theerhuys” verbouwd. In 1529 worden de stadhuiskeiders aangelegd door de bouwmeester van de Sint-Jan, Jan Darkennis. Ook wordt dan het vierkante gat gemaakt dat vanaf de stadhuiskeiders toegang geeft tot de daarboven liggende vierschaar. Deze kelders raken overigens in onbruik, de vloeren worden gedeeltelijk volgestort. In 1908 herontdekt krijgen de kelderruimtes een bestemming als boterhal en later als restaurant. In 1533 worden De Gaffel en het Heerenhuis (die bij de stadsbrand van 1463 zijn beschadigd) verbouwd en verfraaid.

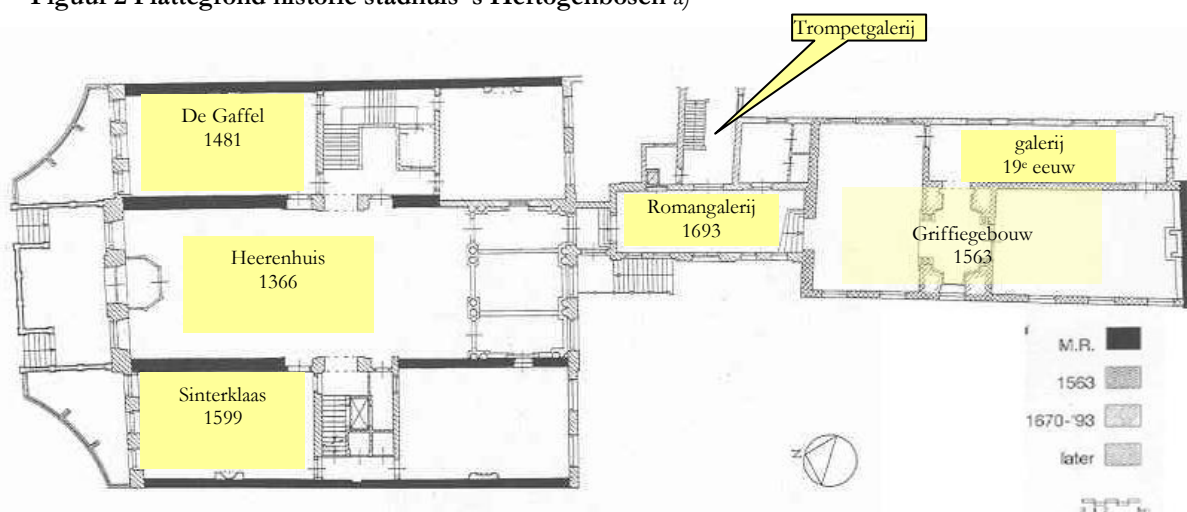
In 1599 vindt de aankoop plaats van het pand “de Sinterklaas”, een gildehuis van de Bossche marktkramers, dat gelegen is aan de rechterkant van het stadhuis. Daarmee bereikte het stadhuis haar huidige frontbreedte. De voorgevel van dit nieuw aangekochte pand werd eind 16e eeuw aangepast aan de stijl van de “Gaffel”, zodat het aanzicht één geheel vormde met de middenpartij, het eigenlijke stadhuis, zoals blijkt uit een pentekening van het vooraanzicht van het stadhuis door Pieter Saenredam uit 1632. De bouw van een nieuwe toren in 1651 completeert het aanzien van het stadhuis zoals dit nu nog te zien is

In de nacht van 25 op 26 december 1669 breekt er brand uit in de visiteerkamer (gelegen in het achterhuis), waardoor het achterste gedeelte van de griffie verloren gaat. Hoewel de schade niet zeer groot is besluit men tot een verbouwing, waartoe ook het optrekken van een nieuwe hardstenen voorgevel behoort.

Op 9 oktober 1670 is in vijf maanden de nieuwe classicistische barok voorgevel voltooid (ontwerp van de bouwmeesters Pieter Minne uit 's-Gravenhage en Dirk van der Lith uit 's-Hertogenbosch). In de jaren daarna wordt verder aan de verbouwing van het stadhuis gewerkt. De achterbouw bestaat uit het griffiegebouw, dat is ontstaan uit twee panden, welke daken haaks op elkaar staan, die door aanpassing van de gevels eenzelfde façade hebben gekregen.

In 1680 is de nieuwe vierschaar klaar; waarschijnlijk stond op deze plek een Gotische voorganger. De vierschaar in zijn huidige vorm werd gebouwd door François Symonsz met hout van de oude stadhuisstoren. In 1682 kan het stadhuis weer helemaal worden gebruikt. Links van de vierschaar is de toegang naar de iets hoger gelegen galerij, de Romangalerij, die in 1693 door de hofarchitect Jacob Roman werd gebouwd. Deze ruimte verbindt het eigenlijke stadhuisgebouw uit 1670 met de achterbouw uit 1563. Dwars op de Romangalerij bevindt zich de trompetgalerij die een verbinding vormt met het door de gemeente in 1661 aangekochte administratiegebouw “de Trompet” aan de Ridderstraat.

Figuur 2 Plattegrond historie stadhuis 's Hertogenbosch a)

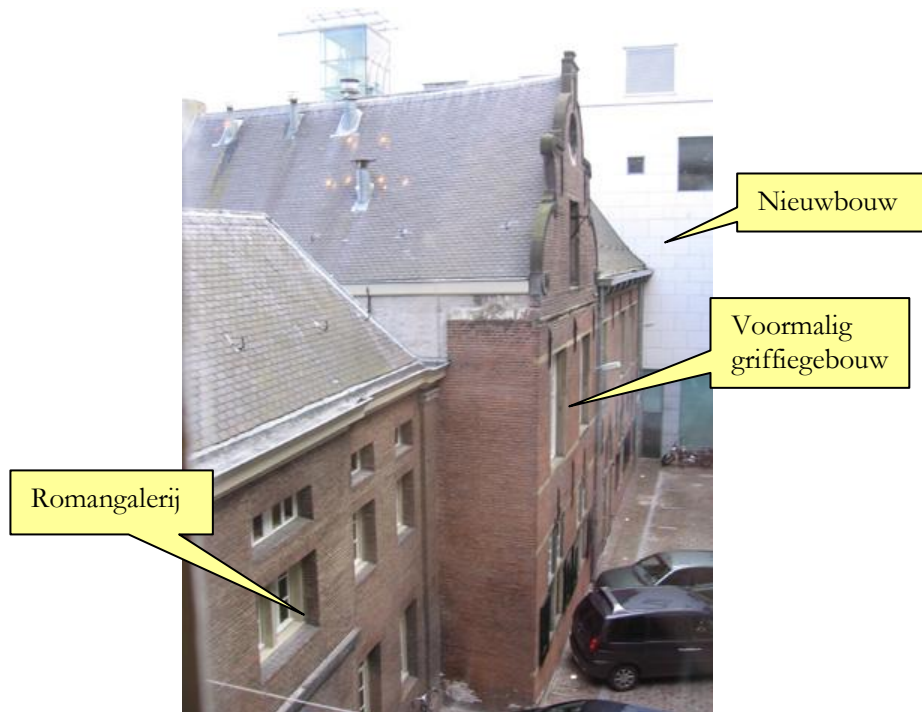

a) in deze plattegrond ontbreken het nieuwe gebouw aan de zuidzijde van het griffiegebouw en het administratiekantoor aan de Ridderstraat

¹ Mr J.A. Hoekx *De totstandkoming van het huidige stadhuis*

In de jaren dertig van de vorige eeuw is een aanbouw aan het voormalige griffiegebouw aan de zuidzijde tot stand gekomen ten behoeve van de gemeentesecretarie. Deze aanbouw is in 2002 gesloopt en vervangen door nieuwbouw. Dit bestuurscentrum is gereedgekomen in 2004 en bestaat uit een raadzaal en een foyer die tevens dient als ontvangsthuis op de begane grond. Op de tweede en derde etages zijn de commissiezalen, vijf fractiekamers, leeskamer en een crisiscentrum.

Figuur 3 Romangalerij, griffiegebouw en nieuwbouw achterhuis

4. FUNCTIES VROEGER EN NU

Secretarie

Op het marktplein liep men even het stadhuis binnen om een overeenkomst of wilsbeschikking vast te leggen. Dit werd dan gedaan door drie of vier klerken op de stedelijke secretarie. Deze secretarie is nogal eens verplaatst over het stadhuiscomplex. Laatstelijk in het in 2003 gesloopte gedeelte achter de trouwzaal. Deze functie is nu ondergebracht in het elders nieuw gebouwde stadkantoor aan de Wolvenhoek

Rechtbank

Het achterste deel van de centrale hal is afgescheiden met een balustrade, bestaande uit dubbele zuilen. Dit gedeelte diende vanaf 1651 als vierschaar voor het Bossche schepencollege. Schepen waren zowel bestuurder als rechter, waardoor het vanzelfsprekend was dat deze functie in het stadhuis zetelde.

Gevangenis

In de raadselder bevinden zich enige tongewelven, die dienst hebben gedaan als cellen. Sedert 30 april 1929 functioneert de oude Gotische kelder als café-restaurant.

Raadzaal

De voormalige raadzaal in het hoofdgebouw was de vergaderruimte voor schepenen, gezworenen en raden. De huidige raadzaal bevindt zich in het nieuwe gedeelte, dat in 2004 voltooid is.

Deze functie ontstond in 2e helft van de 15e eeuw

Ontvangstruimte

Als representatieve ruimte werden kamers in 1514-15 voor het magistraat en voor de Meierij in gebruik genomen.

Wijnhuis

In 1481 werd het huis De Gaffel gekocht en verhuurd als wijnhuis, maar diende ook als vergaderruimte voor de gedeputeerden van de vier kwartieren van de Meierij. Thans maakt het deel uit van het stadhuisgebouw uit 1670.

Griffiegebouw (1563)

Deze functie vloeide voort uit de werkzaamheden van de schepenrechtbank en werd als griffie gebruikt tot 1670. Na 1670 werd de griffie overgebracht naar het hoofdgebouw en de vrij gekomen ruimte ging dienen als trouwzaal, een functie die nu nog steeds vervuld wordt.

Invloed functies op de bouw

Bij de eerste aankoop van het Lysscapshuis in de veertiende eeuw was er bij het stadsbestuur behoefte aan vergaderruimte voor het schepencollege. Voor dit college was ook een kleine stedelijke secretarie noodzakelijk. Hierdoor ontstond weer een andere taak namelijk het bewaren en ondertekenen van handelsakten.. Als voortvloeisel uit de rechtbankfunctie waren er cellen en een martelkamer nodig (voor de strafrechterlijke zaken). Deze ruimtes werden gevonden in de raadselder.

Omdat 's Hertogenbosch een welvarende handelsstad was, groeide de bestuurlijke taak en vooral ook de rechtsprekende taak. Het Heerenhuis werd al spoedig te klein en zodra belendende percelen beschikbaar kwamen lijkt het dan ook niet meer dan logisch dat het stadsbestuur spoedig tot aankoop overging. Hoewel de bovengeschetste taken tot eind 17^e eeuw in het stadhuiscomplex uitgevoerd werden ontstond ook in 's Hertogenbosch behoefte aan een apart gebouw voor justitiële zaken. De maatschappij werd immers steeds ingewikkelder, daarenboven had Den Bosch ook een rechtsprekende taak voor de gehele meierij.

Toch zijn de overgebleven functies nog lang op dezelfde locatie uitgevoerd dankzij de aankoop van enkele percelen en nieuwbouw in de 20^e en 21^e eeuw. Pas in 2004 kwam een nieuw stadskantoor gereed dat nagenoeg alle administratieve functies overnam, zodat in de huidige constellatie teruggekeerd kon worden naar de oudste functie van het stadhuis: vergaderzaal voor B&W, ontvangstruimte en raadzaal.

5. HOE IS HET GEBOUW GEORGANISEERD

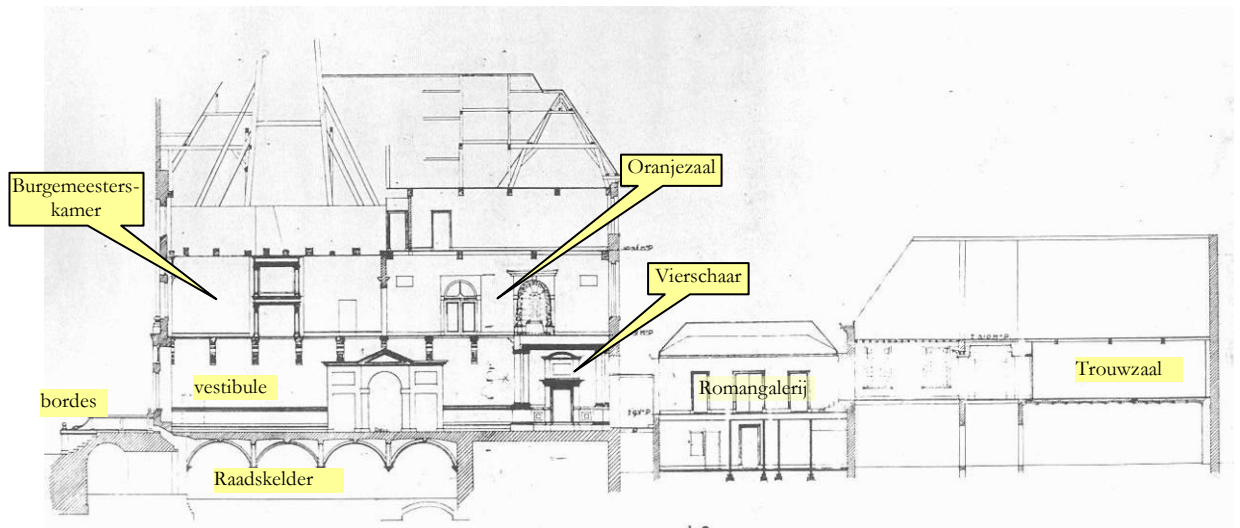
Figuur 4 Vestibule hoofdgebouw

Het stadhuiscomplex is van twee kanten te benaderen: via de markt betreedt men het bordes en komt dan in de vestibulehal van het oudste gedeelte. De andere mogelijkheid is de ingang aan Achter het stadhuis, alwaar het nieuwe gebouw is met de foyer.

In de huidige situatie komt de bezoeker door de rechterpoort in de boderuimte. Ter linker zijde is de Herentrap die voert naar de bovenverdiepingen. Op de eerste verdieping zijn werkkamers voor de wethouders en de burgemeester, de oranjezaal en de voormalige raadzaal die als ontvangstruimte dienen.

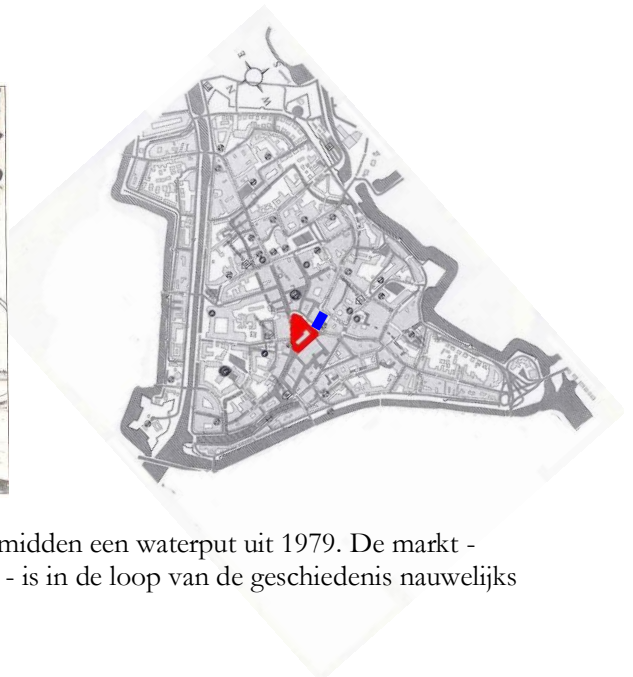
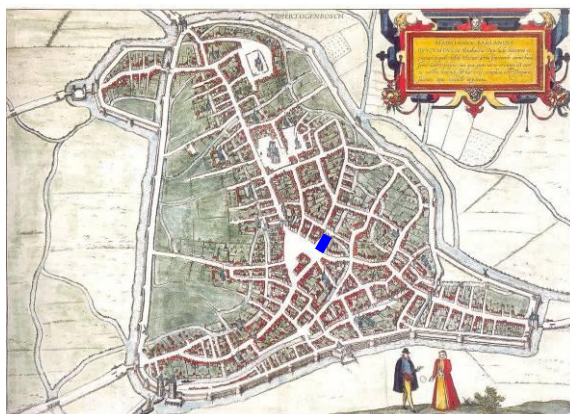
Figuur 5 Dwarsdoorsnede stadhuiscomplex

Weer terugkerend naar de vestibule is het mogelijk om langs de vierschaar (mits toestemming) naar de Romangalerij en via het ontvangstgedeelte naar de trouwzaal te gaan. De meeste bezoekers, raadsleden, ambtenaren zullen evenwel de gang betreden die langs deze zaal naar het nieuwe gedeelte gaat, omdat zich daar de nieuwe raadzaal bevindt. Ogenschijnlijk zijn de Romangalerij, de trouwzaal en de annexe gang op het niveau van de begane grond, maar uit *Figuur 5 Dwarsdoorsnede stadhuiscomplex* blijken deze feitelijk de eerste verdieping te vormen. Vanwege het in het verleden gebleken overstromingsgevaar is het oude stadhuis hoger gebouwd dan de markt. De gebouwen achter het stadhuis liggen derhalve lager en zelfs iets onder het niveau van het Marktpllein, waardoor er een volledige verdieping onder voornoemde ruimtes konden ontstaan. Deze verdiepingen worden in de huidige situatie benut voor keukens, toiletruimtes en andere utilitaire zaken.

6. OVERWEGINGEN OMTRENT DE LOCATIE

Figuur 6 Hertogenbosch (ca. 1588² en 2006)

Het marktpllein is het hart van de stad met in het midden een waterput uit 1799. De markt - driehoekig van vorm met daarop een blok huizen - is in de loop van de geschiedenis nauwelijks gewijzigd, hetgeen geïllustreerd wordt met

² : Uit Braun en Hogenbergh, *Civitates orbis terrarum* dl 4

Het stadhuis is gesitueerd aan een van deze zijden van deze onregelmatige driehoek, maar niet in het midden van de zijde. Vermoedelijk is deze plaats ingegeven door de praktische omstandigheid van de aankoop door het stadsbestuur van “het huis van Lysscap”³ in 1366. Sedertdien is de locatie van het stadhuis dezelfde gebleven, maar door het verwerven van belendende percelen fors vergroot. Het marktplein betredend is het dan ook niet zo dat het stadhuis door zijn ligging direct in het oog springt.

7. OPMERKINGEN TOT SLOT

Het stadhuis te 's-Hertogenbosch is een complex geheel wat bij een oppervlakkige waarneming niet onmiddellijk opvalt. Wanneer het gebouw grondig bekeken wordt kunnen verrassende ontdekkingen gedaan worden en bijvoorbeeld zien dat eertijd bestaande buitenmuren, geen buitenmuren meer zijn, omdat er in de loop van de eeuwen aanpassingen zijn gedaan. Dat gevels gelijk zijn getrokken om een zekere eenheid in de bouw te krijgen, ondanks het feit dat het achterhuis uit van oorsprong verschillende gebouwen bestaat, hetgeen uit de dakconstructie kan worden afgeleid.

Deze waarnemingen, aangevuld met bronnenonderzoek over de bouwhistorie, tonen aan dat in feite gesproken moet worden over een gebouwencomplex, dat ogenschijnlijk – door de grote gevel aan de marktzijde – een geheel vormt. Ook het feit dat belangrijke functies van het Bossche stadsbestuur, gedurende lange tijd op dit complex zijn uitgevoerd, hetgeen verklaarbaar maakt dat er steeds een geleidelijke uitbreiding van de ruimtes heeft plaats gevonden.

LITERATUUROPGAVE

Kijk op steden Den Bosch, Foto Jan Verhoeff

Hoekx, J.A.M. *De tot standkoming van het huidige stadhuis in de 17^e eeuw*

Ozinga, M.D. *Het stadhuis te 's Hertogenbosch en zijn bouwmeester*, Oudheidkundig jaarboek, Serie IV, Deel 7

Braun, G., en F. Hogenberg, *Civitates orbis terrarum* dl 4

Kuyer, I. *'s-Hertogenbosch cartografisch bekeken*, 2001 's Hertogenbosch

Pevsner, N *A history of building types*, 1997, Princeton

Kostov, S *A History of Architecture*, 1995, New York

Haslinghuis, E.J. en Janse, H. *Bouwkundige termen*, 2005, Leiden

³ J.A.M. Hoekx *De totstandkoming van het huidige stadhuis in de 17^e eeuw*